

Сценарните текстове на Иван Веселинов

В тази книга са събрани сценарии на Иван Веселинов от различни периоди на дългия му творчески път. Както може да се очаква, това са анимационни сценарии: Иван Веселинов идва в света на анимацията от карикатурата през 60-те години на миналия век и много бързо се превръща в автор със световно признание. Яркия му авторски стил на художник и режисьор е винаги разпознаваем – със стилизираната модернистична рисунка, с удължените му приплъзващи се типажи, с музикалната организация на анимационния сюжет. Макар да се знае, че Иван Веселинов е и сценарист на повечето си филми, както и на филми на свои колеги от студията, този вид авторство, както обикновено, остава някак в сянка.

Тази книга е един нов прозорец към неговия свят, възможност да го открием и преоткрием чрез сценарните му текстове. За всеки, който познава филмите на Иван Веселинов, тези текстове ще са един своеобразен преговор, спомен и провокация, поглед към творчеството му от друг ъгъл, през който да се уловят или поне да се докоснат дълбоките обвързаности и трансформации в творческия процес – както при раждането на конкретен филм, така и при работата на автора по една негова трайно присъстваща тема през годините.

Такава книга не се създава от днес за утре, с характерната за геня амбиция и прибързаност. Тя е зряла дълго и последователно през годините, превръщайки именно сценарното слово в поле на пластични и литературни експерименти, философски прозрения и поетичен изказ. Затова тя може достойно да застане до първата книга с анимационни сценарии у нас – „Вятър работа“ на Христо Ганев, която бе издадена преди две години

и с появата си зададе възможно най-високата мяра в сценарната работа пред всички, пишещи за киното и анимацията. В тази втора книга с анимационни сценарии също ще открием хоризонтите на един цял авторски път, красотата на завършения поетичен жест, на неизбежните словесни прозрения и виденията на душата, на потребността да приобщиш и другите към тях... Видения от крехките начални мигове на сътворението на филмовия свят, чиято запазена територия си остава литературният сценарий. Избутаният в ъгъла, често сякаш излишен днес литературен сценарий, с неговото почти фантомно битие, подменян неусетно и „професионално“ – като принцип на изказ, от сториборда.

В подбор на тези сценарии е трудно да се открие някакъв принцип. Иначе подредбата им е ясна – сценариите са разделени в две големи групи и следват хронологията на годините на тяхното написване. В едната група са сценариите, по които са създадени филми, а другите не са реализирани. Това далеч не са всички сценарии на Иван Веселинов – в папките му има поне още толкова, а други просто са изчезнали. Липсват текстовете на някои от най-добрите, емблематични за стила му и най-награждавани негови филми като „Ръчичка-ръкавичка“, „Джунгла под прозореца“. Дали са се изгубили, или просто авторът е решил да не ги публикува, няма значение. Самият подбор е и своеобразен ключ към прочита на книгата в нейната цялост. Повече от половината сценарии в нея засега са само текстове. Това само по себе си подсказва, че книгата трябва да се възприема като самостоятелна творба, че авторът очаква от нас да четем и да общуваме със сценарното слово като с литература, а не през призмата на реализираните филми. Макар и родени за екрана, тези текстове имат свой самостоятелен живот. Отворени и провокиращи

художническото въображение, съхранили енергията на първоначалното озарение, някои от тях се четат като поеми. Звънки анимационни поеми – уникален словесен вид.

Решението на Иван Веселинов да събере свои сценарии от почти 60-годишната си работа в анимацията и да ги издаде в отделна книга навярно не е случайно. Както не е случайно, че това се случва след излизането на стихосбирката му „Греда в око̀то“. За мен е очевидно, че в пътя на Иван Веселинов словото винаги е било насъщно и незаменимо като възможност за съкровен изказ и прозрения. Анимационните му сценарии, разпилени през годините, са основна част от това негово най-лично пространство. Те са свидетелство, че художникът и поетът винаги са били неотделими в тоталното авторство на Иван Веселинов, както са били неотделими разказвачът и режисьорът.

През последните двайсет години в тази творческа неразчлененост се включва и педагогът. От 1997 година, след поканата на Анри Кулев да поеме основна част от часовете в програма „Анимационно кино“, Иван Веселинов преподава анимация в Нов български университет.

Оттогава го познавам и аз. Трудно ми е да пиша за него. Благодарна съм, че съм имала възможност да работим заедно, да бъда в различни ситуации до този толкова ярък и сложен човек. Благодарение на огромната си художническа дарба и на дарбата да общува, на безкомпромисността и страстното отстояване на това, в което вярва, дори на конфликтността и избухливостта на характера си, Иван Веселинов винаги се превръща в естествен притегателен център. Той е от хората, които задават посоки, критерии, разкриват хоризонти, превръщат се в Учители. Винаги е бил сред най-любими-

те преподаватели и колеги в университета. Свидетел съм на изключителната му преподавателска всеотдайност, на тоталното му посвещаване на студентите. Десет години проф. Иван Веселинов беше и ръководител на програмата. През тези десет години той вложи цялата си енергия, опит и художническа страст в работата си като преподавател и е факт, че за това време той не направи нито един свой филм. Затова пък в студентските филми постоянно и разпознаваемо виждах как се появяват неговите идеи, образи, цели сюжети.

Събраните в тази книга текстове разкриват широкия диапазон, в който е работил Иван Веселинов през годините. Всички те са кратки сценарии и всеки от тях носи следите от настроението на художника през определен период от живота му. Всеки от тях има своя образна система и ритмика. Макар и писани, за да се въгледят в бъдещ анимационен филм, и носещи потенциала на неродения филм, това са текстове за четене. В тях можем да открием невероятната пластика и смисловата обемност на сценарното слово, красотата на специфичното му звучене и графичните му възможности.

Някои са създадени заради самата хрумка, заради сладостта от добрия разказ с неочакван обрат, заради анимационната игра с образите и пространствата, заради откровенията пластични експерименти. На другия полюс обаче ще се срещнем с дълбоко изповедалните, енигматично събвобни и вероятно неизбежни текстове за своя автор.

И така, на страниците на тази книга, между графичните и живописни видения на Иван Веселинов, ни очакват неговите кратки и блестящо разказани исто-

рии. Повечето от тях авторът е превърнал в притчи – за малкия човек и неговата често трагична съдба, за страха и подмяната на истината, за свободата и съпротивата на духа, за лицемерието и механизмите на властта, за жестокостта и абсурдите на Историята, за Любовта и изтичащия живот... Тези кратки, най-често иносказателни сюжети винаги имат втори план и подтекст, както и организираща ги метафора. Разгръщат се предимно на полето на сатирата, черния хумор, абсурда, дори нонсенса. Иван Веселинов е наистина блестящ разказвач, овладял до съвършенство трите акта на всяка добре разказана история, майстор на задължителния финален обрат, във всичките му разновидности – на ниво ситуация и смисъл, смяна на статуквото и състоянието на героите, цетово решение, преобръщане на гледната точка и мащаба. Иронията и парадоксите на човешкото съществуване са в самата същност на тези обрати.

Пространствата, в които се намират персонажите на Иван Веселинов, са винаги условни и изчистени от ненужни подробности, с характерната за тях атмосфера и знакови детайли. Срещаме героите му къде ли не – на приказен кръстопът и на градско кръстовище, в крепостта на страха и пред черната дъска, в тишината на поредния интериор, под махалото на стария часовник и в градината на спомените, в пълзящите мъгли на града и под яркото андалуско слънце, зад спуснатите щори на панелния апартамент и в таксито, в кошарата за овцете и в детската кошарка, сред леговете на северното море и посред африканската савана, на арената в Андалусия и в потъващия параход, на бойното поле в разгара на голямата война и в средновековен замък, сред белите

болнични стени и след скърцащата самотно катафалка, в градската тъпла и в претърпаните с червени шапчици автобуси, под хълма с Капитолийската вълчица и до стария кашон на един друг висок хълм, срещу гробището в края на града...

Безкрайни са релефите на този словесен пейзаж...

Искам просто да си поема дъх и да погледна към типажите на Иван Веселинов оттук – от хълма с кашона срещу градското гробище, от височината на едно пронизващо чувство, през омаята и чистотата на тихото приятелство между един човек и един лебед... („Гробарят и лебедът“ е любимият ми сценарий в тази книга). Наголу и назад през Времето, към цялата пъстра и разнородна процесия от персонажи, с които той е заселил своя свят. Да, всеки един от тях върви нанякъде в тази дълга процесия, графично източен, с характерната си, приплъзваща се пластика, по неизменния и знаков за своя характер маршрут. В този маршрут притчовият сюжет най-често е сатирично-гротесков, но също и драматично-трагичен. Поезията и парадоксалната философска мисъл са в самата му сърцевина, като идеите винаги са движещата му сила.

В раздвижената дълбочина на анимационния хоризонт (независимо, че точно тези сценарии не са включени в книгата, защото принадлежат на други автори, но режисьорският прочит и стилистиката на героите са на Иван Веселинов) непременно ще съзрем рояка бабички от „Дявола в черквата“, сегемте братя-наследници, които взаимно се унищожават: все емблематични за автора персонажи, по своему предопределящи прочита на другите му текстове. Всички те носят уникалната Иван-Веселинова пластика, при която, както пише Красимира Герчева, вътрешното напрежение нараства, без то да има външна динамична изява, и върху това противопоставяне на външната статика (относителна) на

героите и вътрешното движение на идеята и образите се гради филмът като цяло. След като наследниците избледнеят и изчезнат един по един в небитието, на кръстопътя ще се появи един вечно чакащ пътник, и неизменният пастир, и вълкът, и стагото, и истеричният военен, и лицемерният божи служител, и обърканият учител, и шофьорът на такси с едно захвърлено дете, и едно младо войниче сред безпощадните куршуми... Малко по-отстрани, от своята възлюбеност, ще ни гледат анонимният музикант, когото ще нарекат Моцарт, и една красиво остаряваща в спомените си жена, и мъжът, преборващ се отчаяно с леговете на севера, и плачещото с човешки глас вярно куче... Техните тихи самотни гласове едва ли ще се чуят, защото край тях ще се надвикват незачитащите никого освен себе си съседи и един импозантен тореадор, и излъганият човек от публиката, който в яростта си се превръща в убиец... Ще видим по-нататък по пътя и класически приказни и митични персонажи – гротесково-абсурдни Червени шапчици, ловци и бабички, Ромул и Рем, Капитолийската вълчица... Редом с тях ще чуем лая на различни кучета, потракването на синджира на покорството и яростта и една най-черна мишка, заради която ще потъне цял кораб, и суетни котки-артистки, и самоотвержен котарак от кофите за боклук, и един странен кон, понесъл на гърба си железен рицар, и лъвът, в чиято паст изчезват африканските музиканти, и дори един философстващ с латински сентенции бухал, и най-накрая една препускаща голяма човеко-вълча глутница...

Дори от това главозамайващо изреждане става ясно, че всеки от тези персонажи носи своя потенциален притчов сюжет – със своите метаморфози и с ключовите за добрия анимационен разказ метафори.

Да, човекът в препускащата глутница постоянно се превръща във вълк и това е само една от безкрайните метаморфози на Иван Веселинов.

Във всички случаи това са метаморфози на смисъла.

Не по-малко страшни от човеко-вълчите трансформации са пластилиновите метафори – на манипулациите и мачкането на личността. Те се разгръщат в цяла поредица от лакейски метаморфози, които откриваме и в образа на въжеиграча, и на шута, и на човека-марионетка...

Като остри камъни в тази безкрайна процесия се забиват метафорите на страха: разпадащото се лице на ужасения преследван човек, превръщащ се сюрреално в окото и ухото на страха – сред кънтящите стъпки в затворената крепост...

...Едва в „Малка дневна музика“ метаморфозите на страха постигат други внушения. Може би защото там детето е главен герой и то успява да надмogne своите кошмари, въплътени в огромния мрачен учител пред черната дъска, размахващ палката и убиващ радостта от познанието, превръщащ красотата в хербарий.

Единствено детето ще намери сили да избяга от кошмарите на страха, за да спаси идеята за Човека, съживявайки го от контурите на една рисунка. После ще ги видим да бягат заедно – детето и Човека, през света на слънчевите метаморфози... Някъде там те непременно ще се срещнат с петте засмени момиченца от ръчичка-ръкавичка от един друг прекрасен и много награвдан филм на Иван Веселинов...

С целия си творчески път Иван Веселинов доказва трайната си привързаност към сценарния изказ. С публикуването в отделна книга на голяма част от своите

сценарии той защитава литературния сценарий като територия на свободата, синтеза и експеримента, с огромни сюжетни и експресивни възможности.

Съзнавайки рисковете при всяко проникване в един поетичен свят, с цялата му изплъзваща се многосъставност, нека все пак да се опитаме да видим уроците по сценарно майсторство, които носи книгата на Иван Веселинов.

Защото освен интересно четиво, в своето тематично и структурно многообразие тази книга може да се превърне във вдъхновяващо и много полезно практически помагало за студентите по анимация – при изграждането на драматургичните им умения.

Сценариите на Иван Веселинов са винаги разпознаваеми. Изобразителната стихия в тях е вградена в самия сюжет, разказът е неделим от пространствения синтез, от игрите с мащабите и цветовете. Назовавайки някого и изобразявайки го дори с един-два шриха, Иван Веселинов моментално успява да му вдъхне живот. Дори зад най-експерименталните му текстове и провокативни драматургични модели винаги ще открием дълбочината на философската му мисъл, с парадоксалните обрати и прозрения.

Зад всеки негов образ стои изключителната му наблюдателност, умението му да обобщава, да търси типологията и да стига до същността на явлението – с черния си хумор и сатирата, с гротеската и дори с нон-сенса... Винаги ироничен, винаги извеждащ втория план и подтекста, преобръщащ с лекота всякакви модели.

В структурното многообразие на сценариите му до повествователността на притчовия сюжет можем да видим изцяло асоциативните му сценарии като „Аеробика“, както и поредица мрачни сюрреалистични сюжети като „Страх“ и „Черно“. Изобщо постмодерните цитати – независимо дали са от изобразителното изку-

ство, от литературата, или от музиката, са постоянни източници на сюжет и вдъхновение за Иван Веселинов.

Впечатляваща е свободата, с която Иван Веселинов открива пластичните и музикални форми на бъдещия филм чрез сценарното слово. Словото в неговата ремарка надскача буквалното съответствие, звучи като част от музикална фраза, със свой специфичен ритъм. В сценарния си изказ и в конкретния контекст то придобива нов обем и метафоричност и отключва пластичните анимационни решения на бъдещия филм. Така, във вихъра на танца, посред омаята на взаимната обич, един бял лебед запява своята лебедова песен... И после Иван Веселинов ни разказва една от най-красивите и най-печални приказки за любовта и Смъртта – само с черно-белите графични преображения на страдащия човек и неговата птица...

Пространствените и цветовете преображения в сюжета, както и самата графика на сценарния запис, са сред важните уроци на тази книга. Те ни препращат към идеите и графичните открития на визуалната поезия. Възхитителна е лекотата, с която Иван Веселинов експериментира със сценарната архитектура. Уникалната графика на неговите текстове е изпъстрена с въпросителни, удивителни, многоточия. Това дава усещане за въздух, за игра, за жива реакция. Ето – заедно с детето във „Вундеркинд“ подскачат и буквите от заглавието!... Често новият параграф е само от една дума! Но тази дума е смислов акцент – детайл, жест, цвят, чувство! И така – ред след ред, образ след образ... стих след стих!

Експериментални като гледна точка и начин на запис са сценариите на „Малка дневна музика“ и „Малка пластилинова пиеса“. Единият е написан от първо лице, а другият – като обръщение, във второ лице. Това при-

дава на текста особена диалогичност и непосредственост.

Интересно е, че сред различните форми на запис в сценариите на Иван Веселинов можем да срещнем и крайната форма на „мастер формата“, записана като режисьорски сценарий. Наличието и на такъв формат в книгата само потвърждава смисъла на свободата и на повечето възможности за избор пред всеки автор.

Обяснителните бележки, с които Иван Веселинов въвежда в някои свои сценарии – като „Страх“ и „Да уловиш рибата“, не само че не са чуждо тяло, а се оказват изключително необходими, за да се задвижи сюжетът. Те създават нужния контекст, оформят свърхзадачата и подготвят акцентите на разказа. Подсказват дори параметрите на режисьорското решение: например – филмът „Пеперудата“ ще бъде в „един-единствен кадър“!

Често обяснителните бележки в сценариите на Иван Веселинов се отнасят конкретно до музиката. Музикалната организация изобщо е характерна за сценариите и филмите му. Музиката е основен двигател на много от неговите сюжети. Докато общуваме с тези текстове, ние отново и отново ще минаваме през синкопите на джаза – към драматизма на „Carmina Burana“, през „Мечтанието“ на Шуман към хорът на евреите от „Набуко“ и арията на херцога от „Риголето“... за да изпратим накрая катафалката на самотния музикант с Моцартовия „Реквием“...

Вглеждането в особеностите на интонацията и архитектурата в сценариите на Иван Веселинов за пореден път разкрива единството на неговия поетичен свят, неотделимостта на сценарните му образи от анимационните филми, на графичните от поетичните му откровения.

Изключително интересно е да се проследят вътрешните връзки и мостовете между лайтмотивните образи в света на Иван Веселинов. Като във всички поетични пространства, тези образи преминават свободно между картините, филмите, сценариите и всички други текстове на Иван Веселинов. Допълват се, награждат се, развиват се през годините. Например вътрешните връзки и близостта между „Да уловиш риба“ и „Черна хроника“ (по този сценарий Иван Веселинов направи последния си филм) са безспорни. В този цялостен поетичен свят образите на тълпата, на осакатените хора и на изчерпващата се човечност са негови постоянни лайтмотиви. Те преминават през различни негови графики и филми през годините, за да достигнат своята най-голяма сила в есхатологичния пейзаж от „Джунглата под прозореца“...

През 70-те години, след отправените му обвинения в черногледство и интелектуален песимизъм, Иван Веселинов създава повечето от детските си филми. Без да се остава на горчивината, като изважда на бял свят другото си Alter Ego – в множество светли, весели и нежни образи, свързани с детето и детството.

Във времето тази негова нежност и светлина от детските му филми се е трансформирала в цяла поредица красиви, сурови и печални сюжети. Повечето от тях са написани през последните години – сред тях са „Моцарт“, „Черна хроника“, „Интериор“, „Гробарят и лебедът“. Тези дълбоки и проникновени текстове са ми особено скъпи. Те звучат в сценарната си монолитност като истински анимационни поеми. Интересно е, че в тях, при цялата им дълбока емоционалност, винаги присъства и епичното начало, една особена „хроникална“ отстраненост.

Във всички свои късни текстове Иван Веселинов отново разравя дълбочините на Живота – лаконично и сурово, същностно и емоционално. Абсурдът и иронията на битието са част от трагичната съдба на героите му. Самият сюжет в тези сценарии обаче награвта абсурда, фокусирайки се върху човешката душа. Колкото и да е парадоксално, това са светли катарзисни текстове. Сигурно заради обичта на автора към неговите герои. Следвайки ги по пътя към печалния им житейски край, той разкрива душевната им красота и сила, смисъла на техния избор, верността... Не е случайно, че в тези текстове често присъства символиката на кръста. Темата за тихата преданост и саможертвата също се появява в тях с особена настойчивост. Една нова за автора, приглушена, но отчетлива трагедийна патетичност звучи над осакатените човеци и пространства...

И днес Иван Веселинов продължава чрез словото си и чрез видимите образи да гради невидими душевни светове и чувства. Разбираемо е колко трудни са неговите сценарии за реализация. В диалога на съавторството те изискват от художника и режисьора талант, чувствителност, призовават към абсолютно посвещаване...

Те очакват своето осъществяване. От самия Иван Веселинов или от някой от по-младите му ученици.

доц. д-р Невелина Попсва